

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ

А Проаналізовано особливості нормативно-правового забезпечення компетентнісного підходу в підготовці вчителя біології в освітньому процесі педагогічного закладу вищої освіти. Досліджено генезу впровадження даного підходу в систему підготовки фахівців у закладах вищої освіти України. Доведено, що компетентність учителя біології є інтегрованою структурою, що визначається динамічним поєднанням загальних і спеціальних компетентностей, які визначають ефективність професійної діяльності фахівця. Запропоновано класифікацію навчальних дисциплін підготовки вчителя біології, що структуруються залежно від спрямованості на реалізацію компетентнісного підходу. У процесі бібліографічного, пошукового, системного аналізу сукупності джерел дослідження виявлено регламентувальні документи університету з питань організації підготовки вчителів біології, які передбачають поглиблену загальну та професійну підготовку.

Ключові слова: професійна підготовка; майбутній учитель біології; професійна компетентність; компетентнісний підхід; загальна компетентність; спеціальні (предметні) компетентності

Постановка проблеми. Сучасний ринок праці потребує висококваліфікованих фахівців, які постійно вдосконалюють свій професійний досвід, використовують прогресивні технології з метою оптимізації ефективності діяльності. Модель сучасного вчителя (незалежно від профілю підготовки) актуалізує необхідність пошуку нових підходів до його професійної підготовки для забезпечення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг та ефективного виконання професійних обов'язків. Підтвердженням актуальності використання компетентнісного підходу в підготовці майбутніх учителів біології, формування їхніх ключових і спеціальних компетентностей є положення, визначені у законах України «Про освіту» (2014 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.) тощо.

Аналіз попередніх досліджень. Проблеми реалізації компетентнісного підходу висвітлено у працях Л. Кравченко, Н. Нагорної, М. Нагач, Л. Соловей, А. Усачової; П. Хоменка; дефініцію і трактування понять «компетенція» та «компетентність» розробили Н. Бібік, П. Борисов, І. Єрмаков, І. Зимня, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторський. Особливості формування професійної компетентності вчителів біології досліджували Н. Грицай, І. Дикарева, І. Коренева, В. Оніпко, Ю. Шафран. У той же час аналіз комплексу науково-педагогічних джерел і вивчення передового педагогічного досвіду засвідчує, що теоретико-методичні основи застосування компетентнісного підходу у підготовці майбутнього вчителя біології в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти залишаються фактично не розкритими.

Мета статті: проаналізувати особливості нормативно-правового забезпечення впровадження компетентнісного підходу в систему підготовки майбутнього вчителя біології у закладах вищої освіти.

Викладення основного матеріалу. Визначальним чинником упровадження компетентнісного підходу в систему підготовки майбутнього вчителя біології є зорієнтованість на розвиток динамічного комплексу знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, досвіду діяльності і способів трансформаційної діяльності з отриманням конкретного продукту [4].

Компетентнісний підхід у підготовці вчителя біології зміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування і розвитку здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. Це, в свою чергу, вимагає від викладача змістити акценти в своїй освітній діяльності з інформаційної до організаційно-управлінської площини. Також змінюється і модель поведінки студента – від пасивного засвоєння знань до дослідницької активної, самостійної та самоосвітньої діяльності [6].

У словнику професійної освіти термін «компетентність» (від лат. *competo* – відповідний, підхожий) трактується як сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [5].

Професійна компетентність майбутнього вчителя біології реалізується у його професійній діяльності, у ній системно поєднуються професійні знання, вміння, навички й особистісний складник – інтереси, прагнення, ціннісні орієнтації, мотиви самореалізації індивіда; вміння вирішити ту чи іншу проблему, здійснити активний пошук нового досвіду і визначити притаманну саме йому цінність, наявність умінь і навичок самостійності у плануванні, організації, контролі власної діяльності [6].

Вважаємо за необхідне узагальнити компоненти професійної компетентності, наведені А. Марковою: спе-

ціальний – володіння професійною діяльністю на високому рівні, здатність проєктувати свій подальший професійний розвиток; соціальний – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співробітництвом, а також прийнятими в цій професії прийомами професійного спілкування, соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці; особистісний – володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку засобами протистояння професійним деформаціям особистості; індивідуальний – володіння прийомами самореалізації і розвитку індивідуальності у межах професії, готовність до професійного зростання, вміння раціонально організувати свою працю без перевантажень [3].

О. Глузман запропонував такі основні ідеї компетентнісного підходу в освіті: освіта завжди орієнтувалася на набуття узагальнених способів діяльності, тому компетентнісний підхід не є принципово новим; компетентність не розглядається як противага знанням, умінням, навичкам, вона їх включає, не будучи при цьому їх сумою; компетентність охоплює не тільки когнітивний та операціонально-технологічний складники, а й мотиваційний, етичний, соціальний, поведінковий, містить результати навчання, систему ціннісних орієнтацій [1].

Узагальнення дослідження О. Жука дозволяє навести функції компетентнісного підходу в підготовці вчителя біології: *операційна* – виявлення системи професійних знань, умінь і навичок, готовності студентів до реалізації професійних функцій; *діяльнісно-технологічна* – конструювання змісту навчання і його максимальне наближення до майбутньої сфери професійної діяльності фахівця, проєктування й реалізація в освітньому процесі пошукових завдань, способи вирішення яких відповідають технологіям майбутньої професії; виховна – актуалізація виховного складника освітнього процесу; діагностувальна – моделювання та реалізація ефективної системи моніторингу досягнутих рівнів сформованості компетенцій [2].

У процесі бібліографічного, пошукового, системного аналізу сукупності джерел дослідження виявлено, що регламентувальними документами педагогічного університету з питань організації підготовки майбутніх учителів біології є: а) нормативно-правові акти у сфері вищої освіти; б) освітньо-професійні програми і навчальні плани підготовки фахівців спеціальності 014 Середня освіта (Біологія); в) навчальні програми підготовки бакалаврів та магістрів спеціальності 014 Середня освіта (Біологія), що передбачають поглиблену фундаментальну, гуманітарну, соціально-економічну та фахову практичну підготовку.

Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра і магістра за спеціальністю 014 Середня освіта (Біологія) визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпо-

чати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їхнього вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

Формування компетентностей майбутнього вчителя біології відбувається як при вивченні окремих навчальних дисциплін, навчальних циклів, модулів, так і тих дидактичних одиниць, які інтегруються в загальнопрофесійні і спеціальні дисципліни. Компетентності традиційно класифікують на: загальні (універсальні, ключові, надпрофесійні) і предметно-спеціалізовані (професійні).

Аналіз змісту Проєкту Стандарту вищої освіти України за спеціальністю 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) (далі Проєкт Стандарту) дозволив виділити комплекс із 10 *загальних компетентностей майбутнього учителя*: здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя; здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями; здатність працювати в команді; здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність спілкуватися іноземною мовою; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій; здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів); здатність до адаптації та дії в новій ситуації.

Проєкт Стандарту також пропонує перелік *фахових компетентностей, спільних для всіх предметних спеціальностей*: здатність до формування в учнів ключових і предметних компетентностей і здійснення міжпредметних зв'язків; володіння основами цілепокладання, планування та проєктування процесу навчання учнів; здатність здійснювати об'єктивний контроль й оцінювання рівня навчальних досягнень учнів; здатність до пошуку ефективних шляхів мотивації дитини до саморозвитку (самовизначення, зацікавлення, усвідомленого ставлення до навчання); забезпечення охорони життя й здоров'я учнів (зокрема з особливими потребами) в освітньому процесі та позаурочній діяльності; здатність здійснювати виховання на уроках і в позакласній роботі, виконувати педагогічний супровід процесів соціалізації учнів та формування їхньої культури; здатність до критичного аналізу, діагностики й корекції власної педагогічної діяльності, оцінки педагогічного досвіду;

здатність ідентифікувати дитину, яка постраждала від домашнього насильства, насильства за ознакою статі, та організувати надання їй допомоги згідно із законом, а також інформувати постраждалу дитину щодо її прав та можливості отримання необхідної допомоги [7].

Спеціальні (предметні) компетентності (ПК) визначені безпосередньо для випускника спеціальності 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини): здатність використовувати біологічні поняття, закони, концепції, вчення й теорії біології для пояснення та розвитку в учнів розуміння цілісності та взаємозалежності живих систем і організмів; здатність розуміти й уміти пояснити будову, функції, життєдіяльність, розмноження, класифікацію, походження, поширення, використання живих організмів і систем усіх рівнів організації; здатність розкривати сутність біологічних явищ, процесів і технологій, розв'язувати біологічні задачі; здатність здійснювати безпечні біологічні дослідження в лабораторії та природних умовах, інтерпретувати результати досліджень; здатність у процесі навчання та виховання учнів розуміти й реалізовувати стратегію сталого розвитку людства; здатність застосовувати методи й засоби навчання біології для розвитку здібностей учнів; здатність упроваджувати здоров'язбережувальні, профілактичні та оздоровчі технології в педагогічній діяльності; здатність формувати в учнів позитивну мотивацію до здорового способу життя на основі розвитку життєвих навичок, здійснювати позакласну виховну роботу з питань формування, збереження і зміцнення здоров'я, профілактики шкідливих звичок, неінфекційних і соціально-небезпечних інфекційних хвороб [там само].

Нами також проаналізовано освітньо-професійну програму «Середня освіта (Біологія)» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Біологія) Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. А також навчальний план підготовки фахівців за цією спеціальністю. Проведений аналіз дозволив виділити етапи формування професійної компетентності майбутнього вчителя біології, а також вивчити хронологію викладання навчальних дисциплін та їхню компетентнісну спрямованість.

Проведений аналіз комплексу навчальних дисциплін за спеціальністю 014 Середня освіта (Біологія) дав змогу встановити, що формування професійних компетентностей майбутніх учителів біології відбувається за трьома етапами:

1. *Початковий професійно-орієнтувальний* (1–2-й курси першого (бакалаврського) рівня вищої освіти), навчальні дисципліни спрямовані на розвиток професійної мотивації, формування ціннісного і мотиваційного компонентів компетентності, переважають дисципліни соціально-гуманітарного циклу, що спрямовані

формування загальних (ключових) компетентностей. На початковому професійно-орієнтувальному етапі формування професійної компетентності забезпечують 5 навчальних дисциплін циклу загальної підготовки і 15 циклу професійної підготовки, загальним обсягом навчального часу 3210 год. Також передбачена навчальна практика зі спеціальності у другому і четвертому семестрах загальним обсягом 180 год.

2. *Фундаментальний професійний* (3–4-й курси першого (бакалаврського) рівня вищої освіти) передбачає становлення професійної компетентності на основі базових знань, умінь, навичок; вивчення блоків теоретичних дисциплін безпосередньо професійного спрямування та практичної підготовки, у процесі якого відбувається одночасна апробація набутого досвіду. Загальна підготовка забезпечується двома дисциплінами «Безпекознавство» й «Основи лідерства», загальним обсягом 240 год. На цьому етапі переважають дисципліни професійно-практичного циклу: 12 позицій компонентів освітньої програми, загальним обсягом 1380 год., що включає 90 год. на виконання курсової роботи і 90 год. навчальної практики зі спеціальності.

3. *Професійно-адаптивний* (1-й і 2-й курс другого (магістерського) рівня), що забезпечує розвиток творчих аспектів професійної компетентності майбутнього учителя біології, початок процесу становлення яких закладено на попередніх етапах професійної освіти, передбачено проходження елементи наукових досліджень тощо. На професійно-адаптивному етапі формування професійної компетентності забезпечують 3 навчальні дисципліни циклу загальної підготовки і 12 циклу професійної підготовки, загальним обсягом навчального часу 1890 год. Також передбачені «Виробнича педагогічна практика у старшій школі» (2 семестр) і «Виробнича педагогічна практика у вищій школі» (3 семестр) обсягом по 180 год.

Висновки. Аналіз комплексу літературних джерел дозволив встановити, що компетентнісному підходу в підготовці майбутнього вчителя біології приділено велику увагу, оскільки результати професійної підготовки фахівців оцінюються через сукупність загальних (ключових) і професійних компетентностей, які формуються, актуалізуються і реалізуються в діяльності суб'єктів освітнього процесу закладу вищої освіти. Саме завдяки компетентнісному підходу навчальна діяльність майбутнього учителя біології набуває дослідницького і практико-перетворювального характеру, тобто стає предметом засвоєння.

Подальшого дослідження потребують проблеми обґрунтування методичних засад упровадження компетентнісного підходу на визначених етапах професійної підготовки вчителя біології в освітньому процесі закладу вищої освіти.

 Список використаних джерел

1. Глузман О. В. Базові компетентності : сутність та значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 51–61.
2. Жук О. Л. Беларусь: компетентностный поход в педагогической подготовке студентов университета. *Педагогіка*. 2008. № 3. С. 99–105.
3. Маркова А. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя. *Педагогіка*. 1995. № 6. С. 4–6.
4. Нагач М. В. Підготовка майбутніх учителів у школах професійного розвитку в США : автореф. ... канд. пед. наук. Університет менеджменту освіти Академії педагогічних наук України. Київ. 2008. 21 с.
5. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад С. У. Гончаренко ; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища школа. 2000. 380 с.
6. Рудницька К. В. Сутність поняття «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» у світлі сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1 (38). С. 241–244.
7. Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня освіти, ступеня вищої освіти – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність – 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями). Київ, 2017.

 References

1. Hluzman, O. V. (2009). Bazovikompetentnosti: sutnistaznachennia v zhyttievomuuspikhuosobystosti. *Pedahohika i psykhohohiia*, 2, 51-61 [in Ukrainian].
2. Zhuk, O. L. (2008). Belarus: kompetentnostnyi pokhod v pedagogicheskoi podgotovke studentov universiteta. *Pedagogika*, 3, 99-105 [in Russian].
3. Markova, A. (1995). Psikhologicheskie kriterii i stupeni professionalizma uchitelia. *Pedagogika*, 6, 4-6 [in Russian].
4. Nahach, M. V. (2008). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv u shkolakh profesiinoho rozvytku v SShA*. (Extended abstract of PhD diss.). Universytet menedzhmentu osvity. Kyiv [in Ukrainian].
5. Honcharenko, S. U. (Comp.). (2000). *Profesiina osvita: slovnyk: navch. posib*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
6. Rudnitska, K. V. (2016). Sutnistponiattia "kompetentnisnyipidkhd", "kompetentnist", "kompetentsiia", "profesiinakompetentnist" u svitli suchasnoi osvitnoi paradyhmy. *Naukovyi visnyk Uzhotodskoho universytetu. Seriia: "Pedahohika. Sotsialnarobota"*, 1 (38), 241-244 [in Ukrainian].
7. Standart vyshchoi osvity Ukrainy pershoho (bakalavrskoho) rivnia osvity, stupenia vyshchoi osvity – bakalavr. Haluzznan – 01 Osvita/Pedahohika, spetsialnist – 014 Seredniaosvita (za predmetnyy spetsialnostiamy). (2017). Kyiv [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 31.10.2019

Воробйова Оксана. Нормативно-правове забезпечення компетентного підходу в підготовці учителя біології.

А Проанализированы особенности нормативно-правового обеспечения компетентного подхода в подготовке учителя биологии в образовательном процессе педагогического учреждения высшего образования. Исследован генезис внедрения компетентного подхода в систему подготовки специалистов в учреждениях высшего образования Украины. Доказано, что компетентность учителя биологии является интегрированной структурой, определяется динамичным сочетанием общих и специальных компетенций, которые определяют эффективность профессиональной деятельности специалиста. Предложена классификация учебных дисциплин подготовки учителя биологии, которые структурируются в зависимости от направленности на реализацию компетентного подхода. В процессе библиографического, поискового, системного анализа совокупности источников исследования выявлено регламентирующие документы университета по вопросам организации подготовки учителей биологии, которые предусматривают углублённое общую и профессиональную подготовку.

Ключевые слова: профессиональная подготовка; будущий учитель биологии; профессиональная компетентность; компетентный подход; общая компетентность; специальные (предметные) компетентности

Vorobiova Oksana. Regulatory Support of Outcome-based Approach for Biology Teacher Training.

S Paper analyses the peculiarities of the regulatory support of outcome-based approach for Biology teacher training in the educational process of a pedagogical institution of higher education. There was studied the genesis of the introduction of outcome-based approach into the system of specialists training in institutions of higher education of Ukraine. It was proved that the competence of a Biology teacher is an integrated structure, which is determined by a dynamic combination of general and special competences, which determine the effectiveness of professional activity of a specialist. It was proposed the classification of training disciplines for Biology teacher, which are structured according to the orientation to the realization of outcome-based approach. Process of bibliographic, investigation and systematic analysis of a set of sources of research revealed the regulatory documents of the University on the organization of biology teachers training, which provide in-depth general and professional preparation.

Key words: professional training; future Biology teacher; professional competence; competent approach; general competence; special (subject) competences

Воробйова Оксана Миколаївна, аспірантка кафедри загальної педагогіки і андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

E-mail: nazarenko.oksan@gmail.com